

הגיונה האסטרטגי של המערכה שבין המלחמות

דן שיפטן¹

* * *

לבטחון השוטף ניתן לקרוא בשם 'המערכה שבין המלחמות', כהגדרה להתמודדות של ישראל מול שלל אויביה הסדירים והבלתי-סדירים המבקשים לקעקע את החוסן הלאומי של המדינה. הכותב מסכם את ההתמודדות האסטרטגית הישראלית כהצלחה לה יש 4 מרכיבים משלימים: הרתעה, חוסן לאומי, ריסון ערכי והדחף הישראלי החזק לבנות ולהיבנות. בפרט טוען הכותב שהחברה והשלטון בישראל מצליחים להתמודד עם האתגרים והאיומים משום שהשלימו עם העובדה שלא נראה באופק פתרון לכלל בעיות הביטחונית. ביצור העליונות האסטרטגית, תוך ניהול היחסים עם מדינות האזור ויחד עם הרתעה מצטברת של פעולות גלויות וחסויות – הם תמצית הבטחון השוטף הישראלי.

* * *

מבוא

מאז הקמתה יצאה ישראל לחמש מלחמות, למאות מבצעים ולרבבות פעולות ממוקדות יותר. אחת ממלחמותיה – "מבצע קדש" ב-1956 – נקרא בשם "מבצע" ושני מבצעים רחבי היקף – שתי מלחמות לבנון – נקראו בשם "מלחמה". בחמש מלחמות – מלחמת העצמאות, מבצע קדש, מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה בחזית המצרית ומלחמת יום הכיפורים – נלחמה ישראל בהיקף נרחב נגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב במאבק שעיצב ישירות את גורל המדינה. רק באחד המרכיבים של אחת מן המלחמות הללו – בשלב הראשון של מלחמת העצמאות – עמדה ישראל בפני סכנה מיידית לקיומה.

למכלול המבצעים המתנהלים בין המלחמות ולפעולות הנקודתיות יאה יותר הביטוי השגור היום: "המערכה שבין המלחמות" מהביטוי שרווח בעשורים הראשונים של המדינה – "ביטחון שוטף". מדובר במכלול מגוון של מאמצי הרתעה, סיכול וגביית מחיר שנועדו להשפיע על שיקולי האויב ועל יכולותיו במאבק נגד ישראל מתוך מודעות מחודדת לעובדה שמדובר בהשפעה על מהלך הסכסוך (לרבות מניעת עימות מסוים או דחייתו) ולא על פתרונו. הנחת היסוד העומדת בביטחון ישראל היא שהמוטיבציה הבסיסית הערבית (והאיראנית) נתונה, שהזדקקות האויב ל אלימות היא בלתי נמנעת, ושישראל יכולה להשפיע, גם באמצעים אלימים, בעיקר על הממד

---

¹ ד"ר דן שיפטן הוא ראש המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה.

האופרטיבי של המוטיבציה הזו, על מאפייני העימות ועל סיכויי המימוש של הכוונות של יריביה ואויביה. להבנת התופעה בכללותה – האתגר והמענה – ראוי להעיר בקצרה על יעדיה העל של ישראל ושל אויביה.

לישראל יש צורך אידאולוגי, פוליטי ואופרטיבי להתמקד בבניין העם היהודי בביטחון וברוחותו. בכך היא נבחנת בסופו של חשבון בעיני אזרחיה ובעיני בני העם היהודי – אזרחיה הפוטנציאליים ברחבי העולם. בתנאי העם היהודי שלמד להסתגל לסביבה חדשה ורגיל לנדוד למקומות המבטיחים לו עתיד טוב יותר, הייתה מדינה יהודית כושלת (כמו למשל מדינות ערב) מאבדת את טובי תושביה, ולא הייתה מחזיקה לאורך זמן, אפילו במהגרים שהגיעו אליה מתוך מצוקה. מדינה כזו לא הייתה שורדת. כדי לבנות אומה וחברה זקוקה ישראל לרגיעה יחסית. גם אם נגזר עליה להילחם מדי פעם, יש לישראל צורך חיוני לרווח את פרק הזמן בין המלחמות וביניהן לסכל פעולות האיבה ולדכאן לרמה נסבלת, כדי להתפנות לביצור החברה, המדינה והכלכלה. האתגר הניצב בפני ישראל במאבקה בין המלחמות, הוא למצוא לאיבה הפעילה של אויביה מענה שישלב בין שני צרכים: האחד הוא להוריד באמצעים כוחניים ומדיניים את רמת האלימות המופנית נגדה לרמה נסבלת המאפשרת את התמדת המפעל הקונסטרוקטיבי הציוני; והשני הוא לחשל דרכי פעולה יעילות להשגת היעד הזה מן הסוג שחברה בת תרבות יכולה להכשיר, כדי לא להידרדר לרמתה הערכית של רוב סביבתה.

במבחן המעשה ובפרספקטיבה היסטורית אין ספק שישראל עמדה בשני התנאים הללו. למרות הבעיות הטורדות את מנוחתן של כל הדמוקרטיה הגדולות והוותיקות ועל אף האיבה האלימה המאפיינת את שכנותיה, נבנתה בישראל חברה חסונה, דמוקרטית, חזקה ומשגשגת המתמודדת היטב עם אתגרי המאה העשרים ואחת, בשעה שרוב אויביה מתבוססים בכישלונם הלאומי. למרות שלאורך זמן עשתה ישראל שימוש נרחב ומתמיד יותר באמצעים כוחניים מכל דמוקרטיה אחרת, למרות שעמדה תחת בקרה הדוקה יותר מכל אחותיה ולמרות חריגות מן הסטנדרטים שאימצה, הצליחה בסך הכול המדינה לפעול במסגרת הערכית שהחברה הישראלית התובענית השיתה עליה. מטרת העל הושגה אפוא: המפעל הקונסטרוקטיבי התמיד, והעלות הערכית הייתה נסבלת. אלא שההישג הזה לא היה מובן מאליו בעבר ואינו מובטח לעתיד.

לעומת זאת **אויביה הערבים הפעילים של ישראל** ואלה המסייעים להם בעל כורחם אינם ממקדים את מאמצייהם הלאומיים בבניין חברתם ואומתם (וזה סיבת כישלונם ההיסטורי). המדינה והחברה הערביות נתונות בדרך כלל ממילא ברמה גבוהה יחסית של אלימות לאומית, שבטית ואישית. פעולות אלימות נגד ישראל משרתות מגוון רחב של יעדים לאומיים, משטריים, אידאולוגיים ותודעתיים.

אלימות שנועדה לסכל את המפעל הציוני, שלשיטתם גזל את זכויותיהם, לא רק משרתת בעיניהם את הצדק ההיסטורי, אלא גם בונה את הלגיטימיות המפוקפקת של חלק ממשטריהם, ונותנת סיפוק לתסכוליהם ומנחמת אותם בקנאתם בהצלחת היהודים. כיוון שהם מכירים בכך שאין הם מוכנים, עדיין או בכלל, להכריע את ישראל אחת ולתמיד במאבק כולל, הם מתמקדים בשלב ההיסטורי שבו הם נלחמים בישראל בניסיון להכאיב לה, לפגוע בה ולסכל את סיפור ההצלחה שלה במאבק אלים מוגבל הפוגע ביעדיה הרכים והרגישים, באופן המקשה עליה להגיב ביעילות.²

ההתמודדות עם מטרתהעל: קעקוע החוסן הלאומי

גם בלא שיגדירו במילים אלה את היעדים האסטרטגיים, ואפילו בלא שיהיו תמיד מודעים לכך בפירוט אנליטי, מטרתהעל של אויבי ישראל בפעולותיהם האלימות בין המלחמות הגדולות היא לקעקע את החוסן הלאומי של המדינה היהודית. הם מודעים, בוודאי בעשורים האחרונים, לעובדה שישראל לא תוכרע על ידי פעולותיהם, אך מקווים לכרסם בכושר העמידה הלאומי ולבסוף למוטטו. הם חותרים לכך בהכירם את הרגישות של חברות פתוחות ומודרניות בכלל, ושל החברה הישראלית בפרט, לאבדות בנפש ולמאבק מתמשך "שאינו לו סוף". הם מכירים את כמיהת החברה הישראלית להתפנות סוף לחיים נורמליים "איש תחת גפנו". הם מקווים כי הצטברות מעשי אלימות מתמידים ותחושת חרדה מתמשכת יפגעו אנושות בכושר החברה הישראלית לשגשג בכל התחומים הרלוונטיים לחיים המודרניים שבהם נכשל העולם הערבי כישלון חרוץ. הם מייחלים למצב שבו ישראלים יעזבו את הארץ, כדי לא לשאת בעונשה של אלימותם המתמדת והמתמשכת של אויביה.

מעבר לפעולות הנגד של ישראל בתחום האופרטיבי, הכוחני והמדיני, שנועדו להביא לצמצום הפגיעה באזרחיה ובשגרת חייה, ומעבר לאמצעים הפסיביים והאקטיביים להגנת העורף, נבחנת ההתמודדות ברמה הלאומית עם האתגר הזה ביכולת הספיגה ובכושר התפקוד של הציבור הישראלי בתנאים מתמידים של מלחמה מוגבלת. נראה שבתחום הזה ניתן להצביע על ההצלחה המרשימה ביותר של ישראל. זו אינה בהכרח תוצאה של דוקטרינה מחושבת שהגו אסטרטגים מבריקים, ושמומשת בידי ממשלות עתירות חוכמה באמצעות מנגנון ביצוע משומן היטב. מדובר בעיקר בגרעין הקשה של המצרף התרבותי של החברה הישראלית המתמודדת זה

² הדיון שפותח כאן ביעדיהעל של ישראל ואויביה הרדיקלים אינו מתמקד, ולא במקרה, בשליטת ישראל בשטחים שנכבשו ב-1967, למרות שחלק ניכר מן העימותים האלימים מבוצעים בגינם או בשמם. הסבר מפורט על כך מופיע בהערה בסוף המאמר.

למעלה ממאה שנה, עוד מתקופת היישוב, עם אתגרים ואיומים שאף חברה פתוחה ומודרנית לא נאלצה לעמוד כנגדם במשך דורות. למרות שהחברה הזאת עברה שינויים מהפכניים במהלך התקופה הזו – ממיעוט בעל גרעין אידיאולוגי קשה לחברת רוב מגוונת מאוד שרוב מרכיביה הונעו ממצוקה יותר מאשר מדחף רעיוני, מיישוב למדינה, מחברה חלשה ועניה לחברה מבוססת המתפקדת כמעצמה אזורית – הרי החוסן הזה אפיין בגלויים שונים את כל גלגוליה.

אחד המרכיבים החשובים ביותר, אולי המכריע בהם, הוא ההשלמה העגומה עם העובדה שניסיון של גורמים רדיקליים באזור, ערבים ואחרים, לקעקע את יסודות קיומה של ישראל הוא גורם של קבע, והוא מנתוני היסוד של החיים באזור השסוע, האלים והעוין, שבו נגזר על ישראל לחיות. כשלעצמה, אין ההשלמה הזו מייצרת חוסן, אך כשמצטרף אליה השכנוע הפנימי כי החיים בישראל מציעים סיפוק, משמעות וטעם, המאפילים על גילויי האלימות והמשטמה, אפילו כאשר "לא רואים את הסוף" בעתיד הנראה לעין – מדובר בסיכול היעד העיקרי של המאבק נגד ישראל בתחום זה.

כאשר אין ציפיות בלתי ראליות, קל יותר להתמודד עם קשיים ולשבץ אותם בפרספקטיבה הכוללת של איכות החיים. תושבי קליפורניה, הגרים על קו השבר של סנטאנדריאס, יודעים שרעידות אדמה הן נתון של קבע. באוקלהומה הורסות סופות טורנדו כל שנה שכונות שלמות. בחוף המזרחי של ארצות הברית השתוללו רק לאחרונה סופות ענק, חוללו נזקים במיליארדים וגרמו לאבדות ניכרות בנפש. החזאים צופים התגברות התופעה. עשרות מיליוני אמריקאים החיים באזורים האלה מבינים שמדובר בנתונים שלא ניתן לשנותם. אפשר לבנות בתים וגשרים חסינים יותר, סכרים ומערכות ניקוז טובים יותר, מערכות התראה שירותי הצלה מפותחים ויעילים, אך הנזק והאבדות הבלתי נמנעים, למרות האמצעים הללו, אינם מרתיעים אותם מלבנות את עתידם במקום. הציבור הישראלי בעיקרו רואה את הרדיקליזם האנטי ישראלי האלים באופן דומה. הוא מתייחס אליו כמעין מכת טבע הנגזרת מן התרבות הפוליטית שהביאה על שכניו את הכישלון, את מלחמות האזרחים ואת החורבן בארצותיהם שלהם. מן הצד האחד הוא יודע מניסיונו שניתן לצמצם את נזקיו באמצעים מגוונים: הגנתיים (כגון "כיפת ברזל"), כוחניים והרתעתיים (כגון "חומת מגן") ומדיניים (כגון הסכם השלום עם מצרים). מן הצד האחר הוא גם השלים עם העובדה שהאופי האלים של האזור והמעמד של הרדיקליים האלימים כדמויות המופת של חלק גדול מאוד של החברה הסובבת את ישראל, מונע את עקירת התופעה הזו מן השורש ואפילו את דחיקתה אל השוליים.

ההשלמה הזו עם המאבק נגד ישראל כמעט כמכת טבע היא חדשה יחסית. בתחילה האמין הציבור היהודי כי הקמת מדינה יהודית והוכחת עוצמתה יפסיקו את הטרור שאפיין את תקופת המנדט ושהגיע לשיאו במרד הערבי של 1936-1939. בשנות החמישים והשישים השתעשע ציבור

זה בתקווה שכישלון הרדיקליזם הנאצרי יביא, ולו בעתיד הרחוק, שלום ושיתוף אזורי. מלחמת ששת הימים עוררה את התקווה כי תמורת שטחים שנכבשו ב־1967 יהיו אויבי ישראל מוכנים לזנוח את המאבק נגד המדינה היהודית. השלום עם מצרים שהוכיח שאכן ניתן להוציא את המדינה הערבית הגדולה והחשובה ביותר ממעגל המלחמה, חיזק מאוד את התקווה הזו. באותם ימים רווחה הנחה שללא מנהיגות מצרים ובזכות הטיית המאזן הצבאי באופן דרמטי לטובת ישראל, יזנחו גם הרדיקליים ברובם את מאבקם בתמורה לוותרים טריטוריאליים נוספים. תהליך אוסלו היה בנוי על ההנחה שאפילו התנועה הלאומית הפלסטינית תשלים עם פשרה היסטורית.

בראשית המאה הנוכחית התברר לזרם המרכזי של הציבור הישראלי האופי המפוקפק של התקוות וההנחות האופטימיות הללו. השלום עם מצרים וירדן אומנם צמצם מאוד את סכנות האיום הקיומי על ישראל ואת חומרתו, אך התברר כי כוחות רדיקליים אחרים נחושים להתמיד במאבק נגד עצם קיומה של המדינה. לצד הגורמים הערבים הצטרפו למאבק הפעיל איראן ושלוחיה – בעיקר חיזבאללה בלבנון. מסע הטרור של ה"אינתיפאדה השנייה" הבהיר אפילו לאופטימיסטים בזרם המרכזי כי התנועה הלאומית הפלסטינית שוללת פשרה היסטורית (בין היתר באמצעות דבקות ב"זכות השיבה"). התברר גם שהיא חותרת לשבור את החברה הישראלית באמצעות טרור מאסיבי, וכי היא הפכה את רוצחי היהודים באשר הם לדמויות המופת הדומיננטיות של החברה הפלסטינית.

נסיגה מלאה מעזה (ההתנתקות של 2005) חשפה לציבור זה את העובדה שהפלסטינים אינם נלחמים לחירותם מן הכיבוש של 1967, אלא דבקים בעיוורון במאבק האלים נגד עצם קיומה של ישראל במידה כזאת שכקולקטיב לאומי הם פועלים למעשה באדישות לעתיד ילדיהם. הציבור הישראלי נחשף לעובדה שאפילו בתנאי המצוקה העמוקה של עזה הם מקדישים למעלה מעשור את כל משאביהם במיליארדי דולרים לטרור, לעומת כמעט אפס משאבים לרווחת האוכלוסייה. גם לו הייתה ההערכה הזו שגויה או מוגזמת – וכל הנתונים מעידים על איתנותה העובדתית – הרי זו הערכתם של רוב הישראלים בזרם המרכזי, והיא המעצבת את תפיסתם בדבר אופי היחסים עם השכן הקרוב ובדבר הסיכוי להסרת האיום האלים על ישראל.

ההסבר להתפתחות הצלחתה של החברה הישראלית להתמודד עם האתגר הקשה הזה ולהתמשכותה הוא המפגש בין חומרת האיום, ביצור עליונותה האסטרטגית של המדינה ובין ההשלמה עם התמדת הסכסוך: למרות שהאיום מחמיר, הרי שהתחזקותה של ישראל מהירה יותר מהחמרתו וההשלמה מונעת תסכול מאי־ההתממשות של ציפיות שווא. חומרת האיום עולה מן הצירוף בין יכולתו האופרטיבית של ארגון תת־מדינתי כחיזבאללה להמטיר מאות רקטות וטילים על מרכזי האוכלוסייה ויכולתה של הישות הכושלת של חמאס בעזה להכניס

את תושבי תל אביב למקלטים, ובין העובדה שמדובר בגורמים שאין לרצותם ואי אפשר להביסם "אחת ולתמיד" בפעולה צבאית. הצירוף הזה היה מדכא את הציבור בישראל ומאיים על חוסנו, לולא ויתר ממילא על התקווה לפייס את חיזבאללה וחמאס, לולא ידע ישראל מסוגלת להביא בתגובה חורבן על לבנון ולפעול על פי הצורך בסוריה ולפגוע, אם יש בכך צורך, גם באיראן העומדת מאחוריהן. הציבור הזה היה רדוף חרדה מפני פגיעות חמאס, לולא צפה בחורבנה של עזה בשלושה מבצעים גדולים (עם אמפתיה מסוימת כלפי האזרחים האומללים הלכודים בה), לולא בטח ביעילות החומה התת־קרקעית לצמצום איום המנהרות ההתקפיות, ובעיקר לולא נכח בשיתוף הפעולה האסטרטגי בין ישראל למצרים הדוחק את חמאס למבוי סתום. עימותים מכאיבים אומנם צפויים, אך הציבור מניח שמאזן הנוק לישראל מול הסבל לפלסטינים והתועלת ליעדי חמאס נוטה בהתמדה לטובת ישראל.

האוכלוסיה הישראלית הסתגלה לשגרת החיים הלא-יציבה (רויטרס)

כל אלה אומנם אינם בגדר "פתרון", אלא שליבת החוסן היא ויתור למפרע של הזרם המרכזי של החברה הישראלית על חיפוש הפתרון והשלמה עם העדרו. רק בשמאל העמוק עדיין מאמינים ב"פתרון מדיני", ורק בימין העמוק עדיין מאמינים בפתרון צבאי "אחת ולתמיד". הרוב מקווה להסדרים שיביאו רגיעה ומוכן לויתורים ניכרים, אך ער לעובדה שהרגיעה תתקיים, אם בכלל, רק בצל הרתעה חמושה ונחרצת. ביטוי מובהק של התגובה השקולה של הזרם המרכזי היא הביקוש הגואה להתיישבות בעוטף עזה. אלה הבונים שם את ביתם אינם מניחים שהעזתים יוותרו על אלימותם, או שצה"ל יכבוש את הרצועה, אלא משוכנעים שגם

בחלק הזה של מדינתם החזקה יוכלו לגדל את ילדיהם למרות המשטמה הערבית האלימה שסופה אינו נראה לעין.³

יעדים אופרטיביים ואסטרטגיים

כמובן שחוסן הציבור הישראלי אינו פוטר את ישראל מן ההתמודדות האופרטיבית והאסטרטגית הישירה עם אתגרי המערכה המתמשכת, בין היתר מכיוון שהחוסן תלוי במידה רבה באמון הציבור הישראלי בכושר הפעולה האופרטיבי של הכוחות האמונים על ביטחונם. בהקשר הזה נדרשת ישראל להתמקד בשלושה יעדים המשולבים זה בזה: סיכול, הרתעה וגביית מחיר.

סיכול

כאשר מטרת האויב היא לעשות את החיים בישראל לבלתי נסבלים, היעד של ישראל הוא להוריד את רמת האלימות לרמה נסבלת על פי אמות המידה של הציבור הישראלי ולהכילה בלי לשבש מיסודה את שגרת החיים. לכך חוברים גם אמצעים הגנתיים (כגון מיגון בתים, גדר ביטחון, התארגנות העורף ויירוט), אך בסופו של דבר נדרשת פגיעה פיזית נרחבת במבצעים ובסביבתם התומכת כדי לשבור את כושרם לפגוע בישראל ולגבות מהם מחיר בלתי נסבל מבחינתם על המשך הפעולה. דוגמה מובהקת לכך הוא מבצע "חומת מגן" ב-2002 ששבר את שדרת טרור המתאבדים ב"אינתיפאדת אל אקצא" ("השנייה"), תוך כיבוש מחדש של מעוזיו בערים הפלסטיניות ובמחנות הפליטים. ישראל מקיימת את ההישג הזה גם עשור וחצי אחריו

³ גם אם לא ניתן, מטבע הדברים, לאשש כל רכיב ורכיב של ההערכות המובאות כאן על עמדותיו של הציבור הישראלי בממצאים עדכניים וכאלה המשקפים גם התפתחויות ארוכות טווח, חשוב להביא עדויות המציעות תמונה כוללת של המגמה בתחום היחס לשלום ובמיוחד להסכם עם הפלסטינים. אלה מופיעות במאמר המסכם את המגמות בדעת הקהל היהודית בישראל בעשורים האחרונים. המחברים הם פרופ' תמר הרמן ופרופ' אפרים יער – שני החוקרים שקיימו את המעקב המקצועי, האמין, השיטתי והרצוף ביותר מאז שנות התשעים. יער והרמן מצאו ב-2017 שכ-55% מהציבור היהודי מזהים עצמם כימין לסוגיו, כ-30%-25% ממקמים עצמם במרכז ורק כ-20%-15% מגדירים עצמם כיום 'שמאל' לגונו. הם מדווחים גם שפחות מעשרה אחוזים של הצעירים (18-34) רואים בשלום את הערך החשוב ביותר וגם בקרב המבוגרים (55 ומעלה) עמד השיעור על 16%. בהסתכלות בדיעבד של הציבור הישראלי על המותג "הסכם אוסלו" מתברר שלמעשה רק במחנה השמאל יש עדיין למוטג זה אחיזה כלשהי. אפילו בקרב השמאל (על פי השיוך העצמי) רק כשליש סבורים כי אם ישראל לא הייתה חותמת על ההסכם, מצבה כיום היה יותר גרוע. בכלל הציבור היהודי רק 18% סבורים שהחתימה תרמה לאינטרס הלאומי הישראלי. בהטלת מרב האחריות לכישלון אוסלו על הצד הפלסטיני המרכזי קרוב יותר לימין. יש רוב ברור במרכז (59%) ועצום בימין (80%) המטילים את רוב האחריות על הצד הפלסטיני ואפילו בשמאל רק מיעוט קטן (14%) הטיל את עיקר האשם על ישראל. יער והרמן מסכמים באמרם: "מאמר קצר זה אינו מבשר טובות למחנה השלום, והממצאים המובאים בו לא צריכים להפתיע את מי שמכיר את החברה הישראלית כיום ואת עמדותיה. בין אם משום שהשלום נתפס כרחוק מהישג יד ובין אם החשיבות המיוחסת לו כשלעצמו היא מעטה, כאשר הציבור מתבקש לסדר את העדיפויות לטיפול ממשלתי, השלום אינו מה שקוראים top priority. שרים עליו, מתפללים אליו, אבל כשמדובר על הקצאת תשומת הלב הממשלתית, מתברר שהציבור מעוניין יותר בנושאים אחרים". תמר הרמן ואפרים יער, "אוסלו: 25 שנה אחרי". המאמר יראה אור כפרק בספר בהוצאת מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב, ב-2018.

בעזרת גדר הביטחון ובאמצעות התחזוקה המתמדת של פעולות מנע נקודתיות ביישובים הפלסטינים.

הקטלניות המופלגת של אמצעי הרג העלולים לעמוד לרשותן של מדינות וישויות תת-מדינתיות, אילצה את ישראל בעשורים האחרונים לפעול בין המלחמות לא רק בתגובה לפרובוקציות אלימות, אלא גם כדי למנוע הצטיידות, התעצמות והתבססות בזירות רגישות. תחילה היה מדובר במבצע צבאי לשלילת נשק גרעיני ממשטרו של סדאם חוסיין,⁴ ולאחר מכן, לפי מקורות זרים, במבצע צבאי בלא לקבל עליו אחריות, לשלילת נשק גרעיני מן המשטר של בשאר אסד⁵ ובפעולות חשאיות (באמצעות לוחמת סב"ר וחיסול מדענים) לעיכוב הפרויקט הגרעיני הצבאי של איראן.⁶ בשנים האחרונות, לפי מקורות זרים, דוגמת הושינגטון פוסט,⁷ מדובר במאות תקיפות ובפעילות חשאית נרחבת למניעת העברת נשק נ"מ וטילים שוברי שוויון לחיזבאללה. לאחרונה הציגה ישראל קו אדום בפני הצבת כוחות הנשלטים על ידי איראן בסוריה.

אם אכן ישראל עומדת מאחורי פעילויות אלו, הצורך בסיכול כזה גבר עד כדי כך שישראל מוכנה להסתכן בהידרדרות למלחמה כדי למנוע את ההתעצמות. ישראל, אם הפרסומים נכונים, נוטלת את הסיכון הזה, אף שהיא פועלת רבות שלא יתממש, כיוון שהיכולות שיצטברו יתנו לאויביה הרדיקלים מוטיבציה חזקה לפתוח בעימות גדול או לנקוט בפרובוקציות בלתי נסבלות, בהנחה שישראל תירתע מלהגיב עליהן מחשש להפעלת היכולות הללו. הנחת העבודה היא שמוטב לפעול לפני שהיכולות הללו יתממשו ולנסות לסכלן, מאשר להגיע למלחמה שבה הן תבואנה לידי ביטוי בעיתוי ובנסיבות שייבחר האויב. מדובר במגמה חדשה יחסית במרכז הכובד של מאמצי הסיכול, למרות תקדימים מעטים ומבודדים בעבר הרחוק, כמו האיומים על המדענים הגרמנים שבנו במצרים של נאצר בראשית שנות השישים "טילים שטווחם מגיע דרומה מבירות" והחשש שיישאו ראשי נפץ כימיים.

להבנתי מאמצי הסיכול ויעילותם המצטברת גברו מאוד מאז אימצה ישראל מדיניות שיטתית של הימנעות מנטילת אחריות לרוב הפעולות – מאות מהן מעבר להקשר ולהיקף נקודתי – שהיא מבצעת כדי לשלול יכולות ולהרתיע.⁸ חלקן מתבצעות הרחק מאוד מגבולות מדינת ישראל ועמוק מאוד מבחינת החדירה המודיעינית הנדרשת. רק חלק קטן מאוד מהן

⁴ שי לוי, "מבצע אופרה – מטורפים עם קבלות: כך השמיד חיל האוויר את הכור הגרעיני בעיראק", *mako*, אוגוסט 2012.

⁵ יוסי מלמן ודן רביב, "השמדת הכור הסורי: הסיפור שלא סופר, הארץ, אוגוסט 2012.

⁶ גילי כהן, "גנץ לתלמידים: הצבא מבצע עשרות פעולות חשאיות גם בשבוע האחרון", *הארץ*, מרץ 2014; דודי כהן, "מדען ממתקן גרעין חוסל, איראן: ישראל אחראית", *ynet*, ינואר 2012.

⁷ Editorial Board, "Israel's strike in Syria should be a wake-up call for Trump", *The Washington Post*, September 2017.

⁸ יועז הנדל ויעקב כץ, *ישראל נגד איראן, מלחמת הצללים*, (כנרת זמורה ביתן, 2011).

מתפרסם במקורות זרים, אפילו בלא אישור מעורבות ישראלית (כמו הדיווחים על הפצצה בסודאן להשמדת משלוחי נשק מאיראן⁹). הדבר מאפשר לישראל להשיג את יעדיה הסיכוליים וההרתעתיים בלי לפגוע באינטרס עמוק יותר: להימנע ממלחמה ומהסלמת עימותים היכולים להידרדר למלחמה, תוך שהיא מצמצמת את פגיעותה באותה מלחמה, אם וכאשר תפרוץ מאוחר יותר. שליטים ערביים שאינם רוצים להיגרר לעימות בתגובה לאותן פעולות סיכול, חשופים פחות ללחץ ציבורי לעשות כן, אם לא הושפלו בפומבי בשל הפגנת חדלונם למנוע את הפעולה הישראלית. חלק מפעולות הסיכול כלל אינן צבאיות או קינטיות בעיקרן. סיכול כספי טרור הוא דוגמה טובה למהלכים שהשפעתם רבה וחתימתם נמוכה.

הרתעה מצטברת

בסופו של חשבון אם בוחנים את האיום הערבי ואת המענה הישראלי בפרספקטיבה היסטורית, מסתבר שהרתעה היא המרכיב העיקרי בארסנל של ישראל. המטרה היא לשכנע את האויב כי לאורך זמן אין הוא יכול להרשות לעצמו להתמיד במאבקו, גם אם סף הסבל שלו גבוה, כיוון שישראל נכונה להסלים ולהתמיד במאבק גם מעבר לסף הסבל הזה. הממד הזה של פעולות ישראל אינו מוערך נכונה, במיוחד בחוגים מסוימים בישראל ובקרב משקיפים מערביים, בשל ציפייה לא ריאלית להשגת היעד האסטרטגי בפעולה בודדת או במספר מצומצם של מאמצים בטווח זמן מוגבל. הקושי המיוחד להעריך את התרומה העצומה של רכיב זה נובע מהתגברות הפעולות האלימות נגד ישראל כמענה מידי על פעולה שנועדה לצמצמן. קצרי רוח המתקשים בחשיבה אסטרטגית, נוטים להגיב על כך: "ניסינו, ולא רק שלא הצלחנו לצמצם את האיום, אלא הוא אף התגבר".

התגובה הלוחמנית הזו משקפת בדרך כלל מאמץ נואש של האויב לשכנע את ישראל לזנוח את האמצעי היעיל ביותר בתהליך מצטבר באמצעות הפגנת חוסר יעילותו בטווח הקצר. עם זאת בחינת התוצאה האסטרטגית לאורך זמן מלמדת שנכונות להסלים את המאבק עוד ועוד עד שהאויב לא יוכל עוד לעמוד בתוצאותיו, הבטיחה בעבר ומבטיחה בעתיד את הסיכוי הטוב ביותר להרתעה.

פעולות התגמול באמצע שנות החמישים נגד מצרים אכן הביאו בשלב הראשון להתגברות פעולות ה"פדאיון". אולם לאחר שישראל הסלימה את פעולותיה עד למלחמה כוללת בסיני, פסקו הפעולות מגבול מצרים והרצועה לחלוטין. הפעילות המתמשכת של ישראל בעשרות מבצעים גדולים וקטנים (ובראשם מבצע "שלום הגליל") נגד אש"ף סילקה בסופו של חשבון את הארגון מלבנון. לאחר מלחמת לבנון הראשונה נתקע אש"ף במשך עשור בתוניס, ואחר כך הוא התבסס בהסכמת ישראל בשטחים בעקבות הסכמי אוסלו. הרגיעה הממושכת מול חיזבאללה

⁹ רון בן ישי, "מסוריה עד סודן: לוקחים את הגורל בידיים", *YNET*, מרץ 2009.

בלבנון, תריסר שנים אחרי מלחמת לבנון השנייה, אמנם התמשכה מאז 2012 גם בהקשר של מעורבות חיזבאללה במלחמה בסוריה, אך בשש השנים הראשונות הושג הדבר אך ורק בזכות ההרתעה הישראלית וההכרה שישראל עלולה לצאת למלחמה באופן בלתי צפוי גם בתגובה להתגרות מינורית. רגיעה בת ארבע שנים ברצועת עזה אחרי שורה של מבצעים מקיפים בעשור האחרון, גם היא בעיקרה תוצר של הרתעה.

בכל אחד מן המקרים הללו לא מדובר ב"פתרון" כיוון שאין, לא יכול להיות ולא יהיה "פתרון" מול כל הגורמים הרדיקליים. נכון שמעזה עבר הטרור בשנות השישים לפעול מירדן ומסוריה; הטרור הפלסטיני אכן התבסס בשטחים אחרי שסולק מלבנון; אין ספק שחיזבאללה התחמש והתחזק מאוד בלבנון, ועימות בצפון עלול להתפרץ כבר בחודשים הקרובים בשילוב מעורבות איראנית עקיפה וישירה; הרגיעה בעזה שבירה ועימות עשוי לפרוץ עוד לפני שהמאמר הזה יגיע לדפוס. אך כל הסכנות העתידיות הללו אינן מבטלות את ההצלחות הדרמטיות של ההרתעה גם בתחום הלא קונבנציונאלי (ההצלחה המובהקת בתחום הקונבנציונאלי כמעט אינה שנויה במחלוקת).¹⁰

בניגוד לתחום הגרעיני שבמסגרתו פותח מושג ההרתעה, פריצת מלחמה או עימות מוגבל אינה מעידה על כישלון התפיסה. במונחי ניתוח רציונאליים וראליים באזורנו (להבדיל מחזיונות מלבבים של שלום או "פתרונות" כוחניים אחת ולתמיד) מטרת ההרתעה הישראלית היא לרווח את פרק הזמן בין העימותים ולצמצם את סיכויי הופעת המרכיבים המסוכנים ביותר לישראל. ברווחי הרגיעה היחסית המושגים בעיקר באמצעות הרתעה, נבנות כבר שבעים שנה האומה, המדינה והחברה. מה שמקטין יותר מכל גורם אחר את סיכויי פריצת מלחמה נוספת בצפון היא הערכתם של יוזמיה הפוטנציאליים בטהראן, בדמשק ובבירות כי ישראל לא תהסס להחריב את לבנון, וכי ארצות הברית לא תמנע ממנה ללכת רחוק מאוד בכיוון הזה. ישראל זכתה להיבנות מן ההערכה הזאת בתחום ההרתעה אך ורק משום שהוכיחה בפעולות חוזרות ונשנות שהיא מוכנה להסלים את העימות הרבה מעבר לציפיות אויביה. לקחיה מן הריסונים העצמיים והחיצוניים בפעולות קודמות (ובראשם הלחץ האמריקני ב-2006 להימנע מפגיעה בתשתיות לבנוניות) הובילו דווקא לנחישות להגביר את עצימות הפעולה בעימות הבא תוך הערכות מתאימה להבטחת הלגיטימציה של הפעולה (למשל, בנוכחות מוגברת של יועצים משפטיים ובהכנת דעת הקהל בארץ ובעולם לפגיעה מסיבית בכפריים לבנוניים שבהם התבסס חיזבאללה). הנכונות להסלים ברמה האסטרטגית ובפרספקטיבה המצטברת רק מתחזקת מן הנכונות לנקוט איפוק בצמתים רגישים – לרסן את אמצעי הנגד או אפילו להימנע מתגובה על פרובוקציות קשות, אם הדבר נדרש, כדי להבטיח את התנאים הנוחים ביותר למאבק הכולל נגד

¹⁰ 2014 Annual Arms Control Conference, "Complex nonconventional deterrence equations," *INSS*, 2014.

מכלול האיומים שישראל ניצבת בפניהם. כך, למשל, שירת את ישראל הריסון המעיק מפתיחת המערכה הכוללת נגד רצח האזרחים המאסיבי של "האינתיפאדה השנייה" בהמתנה להכרה אמריקנית באחריותו הישירה של ערפאת לטרור הפלסטיני. ההכרה הזו (שנחתמה בחשיפת ה"קארין A") העניקה לאריאל שרון את הגיבוי המעצמתי לריסוק תשתית הטרור הפלסטיני ב"חומת מגן" שהבטיח לישראל עד כה עשור וחצי של הרתעה ורגיעה יחסית בזירה החשובה הזו. ההימנעות מתגובה נרחבת לפרובוקציות של חיזבאללה באותם ימים עצמם אפשרה לישראל להתרכז במאבק הקריטי ביהודה ושומרון. ההימנעות מתגובה לטילי סדאם חוסיין ב-1991 הקלה על ארצות הברית לפגוע קשות בצבא העיראקי הענק שסביבו נבנה האיום של "החזית המזרחית". ההכלה של אירוע הרג החיילים הישראליים בהר דב בינואר 2015, לאחר חיסול ששה מאנשי חיזבאללה וגנרל איראני בגולן הסורי,¹¹ מנעה עימות בחזית הצפון בעיתוי לא נוח לישראל.

אותו דין חל גם כאשר ישראל מעדיפה להפעיל אמצעים "רכים" בתקווה להימנע מן הצורך להפעיל כוח או להעניק להפעלת הכוח לגיטימציה בינלאומית. אם לדוגמה אפשר לדחות עימות עם חמאס באמצעות סיוע הומניטרי, לפחות בעת שישראל משלימה את המכשול השולל ממנו את נשק המנהרות, ודאי שראוי לבחון צעדים כאלה בחיוב. אם למשל ניתן לעכב או לסכל התבססות איראנית בסוריה בעזרת ניסיון דיפלומטי לשכנע את פוטין להקשות על ההתבססות הזו מחשש לעימותים נרחבים בסוריה שיסכנו את משטר אסד, ודאי שהדבר עדיף על מהלכים צבאיים העלולים להידרדר למלחמה מקפת. ניסיון כזה לתיאום עם רוסיה רצוי וחשוב, אפילו אם ייכשל, כיוון שהוא עשוי לצמצם את החיכוך עם הרוסים, גם אם יתברר שהעימות עם איראן בלתי נמנע, ולהוכיח לארצות הברית כי ישראל עשתה ככל יכולתה למנוע אותו. שיקולים כאלה גוברים גם על הפגיעה הנקודתית בהרתעה בשל פרשנות שגויה הרווחת בעולם הערבי הנוטה לראות איפוק ואמצעים "רכים" כחולשה. פרשנות כזו אכן מעודדת לפעמים פרובוקציות קשות המחייבות את ישראל לתגובה מאסיבית שלא נצפתה בשיקוליה. אלא שגם אויבים רדיקלים לומדים לעיתים קרובות מניסיון העימות עם ישראל כי האיפוק הנקודתי המחושב משתבץ באסטרטגיה נחושה המחייבת אותם לנקוט זהירות.

גביית מחיר

מדובר אומנם בתוצר לוואי של סיכול ושל הרתעה, אך יש מקום לדיון ממוקד בממד זה של פעולות ישראל בשל משקלו התודעתי משני עברי המתרס. התרבות הפוליטית המקובלת במזרח התיכון אלימה עד מאוד. בעשור האחרון נחשף לעין כל הדפוס הרווח של יריבויות שבטיות בין

¹¹ ברק רביד וגיקי חורי, "איראן מאשרת: גנרל במשמרות המהפכה נהרג בתקיפה, גייהאד מורנייה נטמן בבירות", *הארץ*, ינואר 2015.

הערבים לבין עצמם שבהן אלימות ברמה ניכרת מאוד מאפיינת את היחסים גם בין ההתפרצויות הגדולות. בשל המגבלות שחברה פתוחה בת התרבות המערבית מטילה על עצמה גם במצבי מלחמה וחירום, חשודה ישראל ברכרוכיות. התגובה באזור לריסון התגובה הישראלית היא צירוף מעניין של זלזול ויראה. המאזן העדין בין השניים האלה חשוב עד מאוד. הוא במיטבו כאשר מצד אחד מקפידה ישראל לנסות לא לפגוע בבלתי מעורבים, אך מן הצד האחר היא אינה מהססת לגבות מחיר גבוה ומכאיב מאוד מן האחראים לאלימות נגדה, גם לנוכח ביקורת קשה מאירופה ומן התקשורת. גם במקרה זה האפקט הרצוי אינו מופיע בעקבות הפעולה הבודדת. ישראל צברה מוניטין של מדינה שריסוניה אינם מונעים ממנה בסופו של חשבון לפעול בנחרצות המאפשרת לה לשרוד גם בתנאים הקשים והאלימים של האזור.

גם בצד הישראלי של המתרס חשוב למדינה להפגין בפני בניה נכונות לגבות מחיר מכאיב מאוד מהאויב. אזרחי ישראל בהמוניהם – האזרחים אף יותר מן החיילים – הם המטרות של הטרור הערבי לגווניו. הם סובלים ישירות, ובעיקרו של דבר הם מוכנים לספוג הרבה. הם נכונים לכך למרות הסבל האישי ונותנים בדרך כלל גיבוי לריסון שמפגינים כוחות הביטחון הפועלים בשם מול החברה הערבית והפלסטינית הצוהלת כאשר נפגעים בכוונת מכוון אזרחים ישראלים. הדבר שאין הציבור בישראל מוכן לסבול, הוא שהאויב יצא מן הפגיעה הזאת בלא שנגבה ממנו מחיר כבד, מכאיב ולפעמים גם משפיל (כמו במצור על ערפאת במוקאטעה). הציבור הזה מודע לעובדה שהמלחמה עם הטרור הערבי לגווניו כבר נמשכת דורות, וכי הוא יידרש לעמוד בה דורות נוספים. כאמור במאבק הזה חוסן החברה האזרחית הוא גורם מכריע. ההכרה שהאויב משלם ביוקר על תוצאות מעלליו, היא מרכיב חשוב בחישול החוסן הזה. גם הצער על פגיעה בבלתי מעורבים אינו מקהה מחשיבות העניין. גם אם מתעוררת מחלוקת עניינית על יעילות אמצעי הרתעה מסוים, למשל הריסת בתי מחבלים, תומך הציבור ברובו המכריע בהחלטת מערכת הביטחון, גם אם אותו מיעוט המבקר ממילא כל אמצעי הנדרש במלחמה שבה מפעיל הטרור אלימות נגד אזרחים, נאחו בטענת היעילות.

דוגמה בולטת למשקל המרכיב הזה הם "הסיכולים הממוקדים". השם חדש, אך התפיסה ותיקה מאוד. חיסולו של קולונל מוצטפא חאפז, קצין המודיעין המצרי שהפעיל את הטרור של הפדאיון נגד ישראל מרצועת עזה באמצע שנות החמישים, הוא אחת הדוגמאות הידועות (העובדה שספר הנפץ שחיסל אותו היה "מיין קמפף" של היטלר, עוד הוסיפה ממד של צדק פואטי לעניין). האחראים והשותפים לטבח הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן ב-1972, לרבות מפקד "ספטמבר השחור" עלי חאסן סלאמה, חוסלו בשנות השבעים. חיסולים חשובים אחרים היו פתחי שקאקי, מפקד הג'יהאד האסלאמי, שחוסל במלטה ב-1995; יחיא עיאש, "מהנדס" החמאס, שחוסל ב-1996; אחמד יאסין, מייסד החמאס, שחוסל בעזה ב-2004;

עימאד מורינייה, מראשי החיזבאללה, שחוסל (לפי פרסומים זרים) בדמשק ב־2008, ובנו, מחבל בזכות עצמו, שחוסל (לפי פרסומים זרים) ב־2015 ושל אחמד ג'עברי, מפקד הזרוע הצבאית של חמאס, שחוסל בעזה ב־2012. מבחינת הישראלים מדובר ב"סגירת חשבון". אמינות ישראל בתחום זה בעיני אויביה משתקפת בזהירותו המופלגת של חסן נסראללה הממעיעט מאוד זה למעלה מעשור לצאת מהבונקר שלו.

גם הסבל שנגרם לאוכלוסייה בעזה בעקבות מערכת "צוק איתן" ב־2014 בשל האסטרטגיה של חמאס להציב את אמצעי הלחימה שלו ולירות מקרב אוכלוסייה אזרחית ערבית, נתפס בעיני הנפגעים הישראלים של הטרור הפלסטיני כתוצאה מצערת של התנהגות השלטון בעזה. הם יודעים שצבאם עושה ככל הניתן להימנע מלפגוע באזרחים. רוב הנפגעים הישראלים, כנראה רבים מאוד, התומכים מנהמת ליבם באמצעים חריפים יותר בהרבה, אינם מאבדים את אמונם בצה"ל הנוקט ריסונים חמורים בתחום זה. הם יודעים גם שתוצר הלוואי של המלחמה שחמאס מנהל נגד היהודים מתוך אוכלוסייתו, היא שהאוכלוסייה שבחרה את החמאס לפעול בשמה דווקא בשל מהותו הטרוריסטית (והאנטישמית) ובשל רצונו לפגוע ביהודים באשר הם, סובלת אף היא מתוצאות המלחמה הזו. הציבור בישראל אומנם מודע לכך שאין לישראל אינטרס במשבר הומניטרי בעזה, ושהיא התירה למאות אלפי משאיות בשנה לספק לעזה דרך ישראל את צרכיה האזרחיים, אך המצוקה שהביאו על עצמם העזתים במלחמתם אינה מעוררת בהם יותר חרטה (קל וחומר רגשי אשם) מאלה שחוו תושבי לונדון בשל ההרג ההמוני שגרמו "הפצצות השטיח" של מטוסי בעלות הברית על ברלין או המבורג. החימוש המדויק מאפשר היום להבחין בין האויב הפעיל לבין האוכלוסייה, אך כאשר הפלסטינים מטשטשים בכוונת מכוון את ההבחנה הזו והאוכלוסייה התומכת באויב נתונה במצוקה, הציבור בישראל אינו מתנדב להעמיס את האחריות לכך על כתפיו.

אילוצים מבניים

בתהליך מתמשך, מאז הקמת המדינה, ובמיוחד מאז שנות השבעים, נאלצים אויבי ישראל להתמודד בעיקר עם הפער ההולך ומעמיק בין העוצמה הצבאית של ישראל, חוסנה החברתי ואיננותה הכלכלית ובין היכולות המוגבלות של הגורמים הערביים שאיתם היא נאבقت. את הצלחותיהם היחסיות, למרות הפער הזה, יש לזקוף בעיקר לנחישות וליכולת המרשימה של האויבים הללו לאתר את האילוצים המחייבים את ישראל לרסן את תגובותיה הכוחניות ולתמרן אותה למצב שבו תגיב על הפרובוקציות שלהם באופן, שיפגע קשה ביעדיה הלאומיים של המדינה היהודית.

הצורך להרתיע את האויבים וסייעניהם מחייב כמעט תמיד, כאמור, הסלמה. הסלמה כזו, העשויה להיות יעילה מאוד בהקשר הישיר של העימות שבו היא מופעלת, עלולה לחולל בהקשר הרחב יותר תוצאות חמורות שיפגעו קשות בביטחון הלאומי. ישראל חייבת לבחון מהלך כזה מול מערכת מורכבת במיוחד של אילוצים. ראשית, מדובר במדינה היחידה בתולדות הדמוקרטיה המערביות החייבת לעשות שימוש בכוח כמעט מדי יום, דור אחרי דור, תוך שהיא מקפידה לפעול במסגרת הריסונים שחברה פתוחה מקבלת על עצמה. שנית, מדובר במדינה השוכנת באזור עויין ואלים שבו פועלים אפילו המשטרים שהשלימו איתה מאונס, תחת לחצי דעת קהל פנימית רווית משטמה כלפי ישראל. שלישי, מדובר בתנאי זירה בינלאומית שבה נאלצים גם ידידיה המעטים של ישראל להתיישר עם סטנדרטים כפולים של ביקורת כלפיה. הגורם היחיד התומך בה – ארצות הברית – מתקשה לא להצטרף אל הביקורת הזו ונתון במתח עם מדינות רבות בשל התגייסותו להגנת ישראל. האתגר של ישראל הוא להפגין שוב ושוב נחישות נוקשה שתרתיע את אויביה, בלא לשחק לידיהם בפגיעה באינטרסים החיוניים ובערכי היסוד שלה.

משלל האילוצים האלה ראוי במיוחד לעמוד על האילוץ הערכי, על הצורך להימנע ממלחמה בלתי רצויה, על החשש ממיטוט משטרים ערביים נוחים יחסית לישראל, על העניין לפתח שותפות אינטרסים עם משטרים ערביים, במיוחד עם מצרים וירדן ועל אילוצי היחסים עם ארצות הברית ועם דעת הקהל המערבית.

האילוץ הערכי

הגורמים הערביים הרדיקלים הנלחמים בישראל (לרבות שלוחי איראן) בונים את האסטרטגיה שלהם במידה רבה על המגבלות שאומה בת תרבות מערבית מטילה על עצמה כדי לא לפגוע באוכלוסייה אזרחית תמימה, ולכן הם מפעילים את אלימותם נגד ישראל מקרב האוכלוסייה הערבית האזרחית. בכך הם מנסים להציב לישראל ברירה של הפסד־בכל־מקרה (lose-lose): בין התנהגות ברברית מול אוכלוסייה אזרחית (בנוסח המקובל על חלק מהאויבים הערבים עצמם) הסותרת את ערכיה של החברה הפתוחה בישראל, לבין מתן חסינות לטרור מחשש לאותה פגיעה באזרחים במהלך פעולות הנגד.

האתגר הזה מופיע בצורתו המובהקת ביותר מאז שהנשק הרקטי הפך לאיום העיקרי על ישראל במערכה שבין המלחמות. היכולת המשתפרת בהדרגה של הנשק הזה – ברמת הדיוק, בטווחים ובמשקל ראשי הקרב – מאפשרת פגיעה קשה ביעדים הרגישים ביותר בקרב האוכלוסייה האזרחית של ישראל ובתשתיותיה החיוניות. הרקטות, הטילים ומרכזי הפיקוד ממוקמים ברבבותיהם בקרב האוכלוסייה הערבית של לבנון ועזה, בבתים פרטיים, בסמיכות מכוונת למסגדים, לבתי ספר ולבתי חולים כדי לכפות על ישראל את הברירה הבלתי נסבלת הזו.

את ניסיונות ישראל לפגוע במטרות הצבאיות בחימוש מדויק, לאחר אזהרות ממוקדות ובעיתוי הנבחר בקפידה, מנסים אנשי חמאס וחיזבאללה לסכל בעזרת קיבוץ ילדים ואזרחים אחרים כמגן אנושי. כיוון שמדובר באלפים רבים של אירועים בכל עימות נתון, הרי אפילו הזהירות המופלגת של ישראל, שאין לה תקדים בתולדות העימותים האלימים, אינה מצליחה למנוע את החריגים הבודדים המאפשרים לאותם אויבים לנצל תמונות זוועה של גופות ילדיהם ולסייעניהם במערב להשמיע גינויים צדקניים.

למרות הקשיים המופלגים של האילוץ הזה הצליחה ישראל לשמר את העיקר. הזרם המרכזי של הציבור הישראלי הביקורתי, הזורש מצבאו ריסון ברמה גבוהה לאין שיעור מזה שהטיל הציבור האמריקני והבריטי על פעולותיהם בקוסובו, בעיראק, בסוריה ובאפגניסטאן, מאשר בסך הכול שצה"ל ראוי לאמונו ורשאי לפעול בשמו. הוא מקבל בעיקרו את הטיעון שצה"ל עושה את שאפשר כדי להשלים את משימותיו במינימום פגיעה באזרחים בלתי מעורבים, ומבין שעיקר הנפגעים הללו נגרמים בשל ההתנהגות הברברית של חיזבאללה וחמאס. החריגים שכמעט תמיד ישראלים חושפים אותם, מועלים בהרחבה בדיון הציבורי ולקחיהם נלמדים בדרך כלל ומיושמים. גם הציבור והממשל בארצות הברית משלימים בלא חמדה בדרך כלל עם הצורך של ישראל לנהוג בתקיפות למרות הפגיעה הבלתי מכוונת באזרחים. הביקורת מתמקדת בקרב הרדיקלים בקוטב הליברלי הפוסלים את מדיניות ממשלות ישראל השונות במגוון רחב של תחומים מרכזיים. בחוגים הרלוונטיים באירופה ממילא אין לצפות להבנת הדילמות הביטחוניות של ישראל. מה שקובע הוא שבמהלך שבעים שנה הצליחה ישראל בדרך כלל לבסס מוניטין של נחישות ומציאות של הרתעה בלי לאבד את ליבת המערכת הערכית שלה ואפילו בלא לזעזע אותה. בהישגי העבר אין, כמובן, ערובה לעתיד: אין די במה שעמד במבחן הערכי של החברות הפתוחות בימי הקמת המדינה ואפילו לפני עשור או שניים וגם האיומים הולכים ונעשים חמורים ונבזיים יותר. האיזון בין מענה יעיל ומספק לבין מענה לגיטימי הוא אתגר מתמיד הניצב בלב השיח הציבורי בישראל.

הימנעות ממלחמה שאינה בעיתה

למעט מלחמת סיני (1956) לא היה לישראל עניין ליזום מלחמה. גם כאשר ישראל פתחה בירי (1967) הרי מצרים היא שהכתיבה מלחמה כוללת. מן הטעמים הקונסטרוקטיביים שהוזכרו יש לישראל עניין לרווח בין המלחמות. תגובה בלתי שקולה לפרובוקציה ערבית עלולה להוביל למלחמה שניתן למונעה או לדחותה. לפעמים מיועדת הפרובוקציה מלכתחילה לחולל מלחמה עם גורם שלישי או לסחוף את ישראל למלחמה קיימת כדי להשפיע על תוצאותיה. לקטגוריה הראשונה שייכות למשל פעולות הטרור בחסות המשטר הסורי ובמיוחד פרויקט הטיית מי הירדן באמצע שנות השישים שנועדו לחולל תגובה רבתי של ישראל, אשר תגרור בתורה את

מצרים לעימות מלא, שהנשיא נאצר ניסה באותם ימים למנוע. תגובותיה המרוסנות של ישראל סייעו לנאצר עת ארוכה להימנע מכך, עד שכשל ואיבד את השליטה במאי-יוני 1967. לקטגוריה השנייה שייך למשל העניין שכבר הוזכר בדיון הכללי על ההסלמה – שיגור עשרות טילים למרכזי האוכלוסייה של ישראל ב־1991 בתקווה לגרור אותה להצטרף למלחמת המפרץ הראשונה. סדאם חוסיין קיווה שהשתתפות ישראל תשלול את הלגיטימציה הערבית מן הקואליציה האמריקנית. הימנעות ישראל הקלה על ארצות הברית בתחזוקה הפוליטית של המלחמה שפגעה קשות בצבא העיראקי הגדול והיטתה את המאזן האסטרטגי האזורי לטובת ישראל.

הימנעות ממיטוט משטרים ערביים נוחים יחסית לישראל

גורמי הטרור והגרילה הערביים מקננים ופועלים בעיקר מקרב מדינות שאינן רדיקליות ושמתקיימות בחסות מערבית. מול משטרים רדיקליים הפעילה ישראל אמצעים כוחניים מאסיביים ההולכים ומסלימים נגד המדינה המארחת עד שכפתה עליה, בשל העלות הבלתי נסבלת, לחדול מהפעלת טרור וגרילה משטחה. כך היה במצרים הנאצרית מאז מבצע קדש ובסוריה מאז מלחמת יום הכיפורים. לא במקרה התבסס הטרור הפלסטיני בירדן במחצית השנייה של שנות השישים ובלבנון בשנות השבעים והשמונים. המשטר ההאשמי קשור כבר קרוב למאה שנה בהבנות ואף בשותפות אסטרטגית עם ישראל. למרות כל אלה הביאה החרדה המוצדקת של המלך חוסיין מנאצר בשנות השישים להשלמה עם הטרור הפלסטיני ואף למלחמה עם ישראל ב־1967. ישראל ריסנה את תגובותיה כלפי ירדן גם אחרי המלחמה מחשש לפגיעה במדינת החיץ ההאשמית וזכתה לסילוק האיום רק אחרי מותו של נאצר ונכונותו של המלך חוסיין לצאת לעימות מלא עם אש"ף ולגרשו מן הממלכה (1970).

בלבנון הבעיה קשה יותר. את אש"ף אפשר היה לסלק לאחר מאבק מר בעלות גבוהה מאוד, אך העדה השיעית הגדולה שאיראן חימשה ומימנה אותה, היא בשר מבשרה של לבנון. בשל לחצים אמריקניים הוגבלה מאוד ישראל ב־2006 לפגוע במדינה הלבנונית בתגובה לפגיעות בלתי נסבלות של חיזבאללה בישראל ולא מיצתה את ההזדמנויות הצבאיות. רק לאחרונה, עם השתלטות חיזבאללה על לבנון והגברה דרמטית של האיום, מסתמנת אפשרות של תגובה ישראלית במלוא הפוטנציאל המרתיע.

פיתוח שותפות אינטרסים עם משטרים ערביים – מצרים

מעבר לסכנת ההידרדרות למלחמה מיותרת עם גורם ערבי המנסה להימנע מכך, נוצרה בעשורים האחרונים, נוסף לשותפות ההיסטורית עם ירדן, שותפות אינטרסים עמוקה עם מצרים. השותפות הזו הייתה מוגבלת בימי מובארק, הוצבה למבחן שספק אם הייתה עומדת בו בימי שלטון מורסי, וצברה הישגים שקשה להגזים בחשיבותם בימי איסיסי. אחרי ההתנתקות ב־2005 התבסס ברצועת עזה משטר שהעמיד את המלחמה היזומה בישראל בראש סדר העדיפויות שלו

יחד עם קיום שלטונו. תוקפנותו הסדרתית חייבה את ישראל לצאת למבצעים חוזרים ונשנים כדי לדכאה באופן שפגע גם באוכלוסייה האזרחית, שמקרבה פועל חמאס נגד האוכלוסייה הישראלית. התהודה התקשורתית הרבה (בעיקר ברשת אלג'זירה) העמידה את מצרים במבוכה בשל הקשרים העמוקים של מצרים עם הרצועה. ב־2012 ("עמוד ענן") התעוררה סכנה ממשית שהאחים המוסלמים בעזה (חמאס) יצליחו לגרור את אחיהם, תרתי משמע, בשלטון המצרי למעורבות שתאיים על נכס האסטרטגי של הסכם השלום בין ישראל למצרים. קוצר הימים של האחים המוסלמים בשלטון הרחיק מאוד את הסכנה הזאת, אך רק המדיניות הנחושה של הנשיא אסיסי הפכה את האיום להזדמנות. המדיניות הזו התגבשה אמנם על רקע שותפות האינטרסים במאבק נגד ההגמוניה האיראנית באזור, אך היא הגיעה לשיאה במסגרת המאבק הקיומי של המשטר בקהיר נגד האחים המוסלמים, והאתגר שהציבה המדינה האסלאמית בסיני. המאבק המשותף ריכך במידת מה אפילו את העוינות לישראל בדעת הקהל במצרים פנימה.

המדיניות הישראלית ב"צוק איתן" ששילבה פגיעה קשה בחמאס ובתומכיו עם נכונות מתמדת להפסקת אש ובעיקר עם הכפפת רוב השיקולים (לרבות היחסים עם שר החוץ האמריקאי שפעל מטעם הנשיא אובאמה) לצורכי שיתוף הפעולה עם משטר אסיסי, יצרה קרבה חסרת תקדים בין ישראל למצרים. ישראל הבינה כי המישור הביילטרלי של העימות בינה לבין חמאס נופל בחשיבותו לאין שיעור משאלת יחסיה עם מצרים. הדבר נכון לא רק ברמה האסטרטגית הכוללת בשל משקלה הסגולי של מצרים, שהרי הימנעותה ממלחמה מאפשרת זה עשרות שנים את פריחת הכלכלה הישראלית ואת יכולת ישראל להתמודד עם כל שאר אויביה מעמדת יתרון מובהק. המישור הביילטרלי מתבטא גם במאבק הישיר עם חמאס, שהרי רק מצרים מסוגלת לחסום ביעילות את המנהרות ולמנוע מאיראן ומטורקיה לבנות את החמאס כמיופה כוח ("פרוקסי" – proxy) המאיים על ישראל באופן דומה לזה שאיראן פועלת לחיזוק חיזבאללה.

אילוצי היחסים עם ארצות הברית

אויבי ישראל מודעים בחדות לקושי העמוק של דעת הקהל המערבית לעכל את תגובות ישראל להתגרירותיהם. חלק גובר והולך של המוטיבציה שלהם, במיוחד בעשורים האחרונים, מופנה אל הזירה הבינלאומית, המשפטית, אל דעת הקהל המערבית ואל חלקים של דעת הקהל היהודית בישראל ובעולם. הם מקווים שכל אלה ישרישו תהליך בלתי הפיך של דה־לגיטימציה של ישראל וישפיעו בהצטברותם גם על ארצות הברית שתכפה על ישראל להימנע ממאמצים כוחניים יעילים נגד הטרור.

אפיק הפעולה הזה אומנם גבר מאוד בעשורים האחרונים, אך הוא אינו חדש. כבר בשנות החמישים והשישים ספגה ישראל ביקורת רבה ולחצים פוליטיים קשים בשל "חוסר המידתיות" של פעולות התגמול שלה. לפני שיפור היחסים עם ארצות הברית באמצע שנות השישים ובמידה פחותה גם אחריו, העמיקו הפעולות הללו את קשיי ישראל בוויינגטון. הדבר צמצם את חופש הפעולה של ישראל אפילו בימי נשיאים ידידותיים (הנשיא רייגן במלחמת לבנון הראשונה) ובוודאי אצל נשיאים ידידותיים פחות וביקורתיים יותר (הנשיא אובאמה ב"צוק איתן"). במקרה אחד מנע נשיא ידידותי מישראל (הנשיא בוש במלחמת לבנון השנייה) להפעיל את אחד הכלים העיקריים שנמצאו באמתחתה – פגיעה קשה ומקפת בתשתיות לבנוניות – כדי לדכא את פעולת חיזבאללה נגד ישראל.

עמדת ארצות הברית קריטית לישראל בהקשר של המאבק נגד האלימות הערבית הרבה מעבר לשאלת יחסה הממוקד לפעולה זו או אחרת. ארצות הברית היא המחסום היחיד מפני הטלת סנקציות בינלאומיות חמורות על ישראל. בארגונים בינלאומיים, בעיקר באו"ם, יש ממילא רוב מסיבי עוין החותר תחת ישראל בלי כל קשר להתנהגותה. צילומים מעוותי מציאות מתוך פעולות ישראל נגד גורמים אלימים הפועלים נגדה הם עילה מתמדת לניסיונות דה-לגיטימציה המקודמים בדרך כלל בעזרת תמיכה או בהימנעות של מדינות האיחוד האירופי. החלטות מחייבות במועצת הביטחון נמנעות רק מחשש לווטו אמריקאי או בשל הפעלתו. לנשיא אמריקאי, גם אם הוא אינו ידידותי, קשה לתמוך באמצעות הימנעות מהטלת וטו על החלטות אנטי ישראליות, גם אם הוא פוסל לגופן את מהלכי ישראל, וזאת בשל התמיכה הגדולה בישראל הקיימת בדעת הקהל האמריקאית (הנשיא אובאמה אפשר החלטה כזאת רק בתקופת הדמדומים של כהונתו לאחר הבחירות). ישראל צריכה להיזהר, ואומנם היא נזהרה מאוד, לא לדחוף את הנשיא באמצעות נקיטת מהלכים בלתי שקולים בעיקר במועדים רגישים.

דעת הקהל המערבית

התרבות הפוליטית של האליטות האירופיות והחלק ה"פרוגרסיבי" המובהק של אחיהם בארצות הברית, כמעט ואינה מאפשרת לגייס את תמיכתם בפעולות שיאפשרו לקיים בישראל חיים תקינים פחות או יותר בסביבה האלימה, העוינת והכושלת של המזרח התיכון הערבי. משעה שישאל ביססה את מעמדה כמעצמה אזורית, ואויביה הערבים נתפסים בחוגים אלה כמי שראויים למעמד של קורבנות "עם קביעות", ושאינם נדרשים לקבל על עצמם אחריות למעשיהם, אין ברוב המקרים סיכוי לזכות בהבנתם.

לישראל יש בעיה עקרונית בדעת הקהל המערבית, המקשה מאוד אפילו על ידיה הקשובים להסבריה המורכבים, קל וחומר על עיתונאים, פוליטיקאים וגורמי אליטה אחרים. הניזונים גם בתחומים אחרים מדימויים פשטניים ותפיסה רדודה של המציאות הבינלאומית.

לא צריך להיות עוין לישראל, ודאי לא אנטישמי, כדי לפתח אמפטיה לעם הנמצא תחת כיבוש צבאי של מעצמה אזורית חזקה ובוטחת במשך עשרות שנים – הזמן הארוך ביותר בתולדות המדינות הדמוקרטיות. בדורות שעיצבו את תפיסת עולמם בעידן הפוסט קולוניאלי, קל לזהות את הכיבוש ואת ההתנחלויות עם המורשת הפסולה של שלטון ה"לבנים" החזקים והמבוססים על ה"ילידים" העניים וחסרי הישע. גם ההיבט האלים ואפילו הטורויסטי של התקוממותם נתפס בסלחנות ולעיתים אפילו בהערצה כמאבק לחירות, והאמצעים שישראל נוקטת כדי להגן על עצמה מאלימותם, נתפסים כדיכוי בלתי לגיטימי מעיקרו.

הג'ודקא המצרי איסלאם א-שהאבי מסרב ללחוץ את ידו של הג'ודקא הישראלי אורי ששון באוליפיאדת ריו 2016 (Youtube)

במערכת הדימויים הקיימת במערב הדמוקרטי זו התגובה האינסטינקטיבית – ברירת המחל. צריך סבלנות רבה, ידע, תחכום, רצון טוב ובעיקר גישה ביקורתית לדימויים רדודים כדי לדעת שאותם פלסטינים רדיקלים הנלחמים בישראל עושים זאת בלא קשר לכיבוש במטרה להחריבה ודוחים סדרתית גם פשרה היסטורית הוגנת (לאחרונה בהצעות אולמרט ב'2008). גם רוב הציבור הישראלי הגיע למסקנה כזו רק בעקבות ניסיון ארוך ומר ואפילו בקרבו יש מיעוט קטן הדוחה את הפרספקטיבה העגומה הזו.

הבעיה העיקרית של ישראל בקרב המיעוט הענייני וההוגן של האליטות המערביות היא הטיעון בדבר חוסר המידתיות של התגובה על הפרובוקציות האלימות של אויביה. הציפייה לסימטריה אינה נוגעת, כמובן, לבחירת המטרות: ברור להם שישראל לא תכוון לפגיעה המונית באזרחים כמו אויביה. גם כאשר אלה מבינים את הצורך להגיב באמצעים כוחניים, הם מתמקדים בציפייה הסבירה לכאורה לרמת אלימות מקבילה – באופי הכלים, במספר הנפגעים וכדומה. כאשר הפעולה הישראלית מקפת יותר, חודרת עמוק יותר משפילה ופוגעת ברבים יותר, אפילו הם טרוריסטים או סייעניהם, הם טוענים שהדבר מלבה את הסכסוך ומגביר את המוטיבציה לטרור במקום לתרום להכלת העימות. התשובה המעמיקה וההוגנת לגישה הזו יכולה לשכנע את המיעוט הקטן הנוטה לחשיבה אסטרטגית, אך סיכוייה לשכנע קהלים רחבים באירופה ובחוגים ליברליים אמריקניים מסוימים, שאימצו בדור האחרון תפיסת עולם אוניברסליסטית פשטנית ודחיה אוטומטית של שימוש בכוח ללא קשר לנסיבותיו, קלושים עד מאוד.

תגובת ישראל נועדה, כאמור, קודם לכל ליצור הרתעה, כדי לרווח בין פעולות האיבה ולאפשר קיום המפעל הקונסטרוקטיבי של בניית אומה וחברה. ברור לה כי לא ניתן לקיים מפעל בונה כזו בסביבה הסובלת מרמת האלימות שאויביה הרדיקלים מנסים ליצור. כפי שכבר הוזכר לעיל, החברה הערבית (להבדיל מן האיראנית) ברוב המדינות, לא קיימה במאה השנים האחרונות מפעל קונסטרוקטיבי דומה ומקיימת ממילא רמת אלימות גבוהה בביתה פנימה – במשפחה, בשבט, במדינה הכושלת (על פי רוב) ובזירה האזורית. אם ישראל תגיב על הפרובוקציות האלימות רק באותה רמה מוגבלת של אלימות שהופנתה נגדה, יצליח הטרור להשיג את מטרותיו. בצד הישראלי די ברמה מוגבלת כזו כדי לסכל את מפעלה הבונה ולשבש מן היסוד את אורח חייה. בצד הערבי, לעומת זאת, ספק אם אויביה אפילו ירגישו בתגובה מוגבלת כל כך בסביבתם האלימה ממילא. ודאי שהדבר לא יסכל יעד לאומי חשוב שלהם, קל וחומר ירתיע אותם מהתמדת אלימותם.

בהקשר זה ראוי להבחין שוב בין איפוק ישראלי נקודתי וריסון זמני של התגובה בתחומי "כללי משחק" מקובלים במאמץ למנוע או לדחות עימות בנסיבות מוגדרות לבין הדיון הנוכחי במידתיות התגובה כדי למנוע עידוד המוטיבציה הערבית בהתמדת המאבק האלים. איפוק נקודתי מועיל לעיתים קרובות כמכשיר המתעל את המאבק לשדה עימות הנוח לישראל בזמן, במקום, בנסיבות המדיניות ובמאפייני עימות אחרים. אסטרטגיה של איפוק הנמנעת מטעמי "מידתיות" טכניים מהסלמה מעבר לאמצעים שנקט האויב ומעבר לנזק הישיר שנגרם, היא מרשם בדוק לניצחון האסטרטגי של האויב, כיוון שהיא איננה מרתיעה ומונעת מישראל להכתיב את תנאי המאבק החיוניים לקיומה ולשגשוגה.

במונחים אסטרטגיים התגובה הישראלית במיטבה היא מידתית למהדרין, אלא שאמת המידה אינה הסימטריה הפשטנית, כגון זו של רמת האלימות או מספר הנפגעים, אלא מדד מהותי של חומרת הנזק הנגרם לצד הנפגע. כדי להרתיע את אויביה הרדיקלים מפגיעה בלתי נסבלת בחברה הישראלית, נדרשת מדינת ישראל לעורר מודעות בצד הערבי שהדבר ייענה בפגיעה בצדו שהיא בלתי נסבלת גם על פי אמות המידה שלו. כיוון שהצד הערבי רגיש פחות בהרבה (וגם מתגאה בכך ובונה על כך את תקוותיו להכריע את החברה היהודית ה"מפונקת"), נדרש מינון תגובה גבוה יותר בהרבה, כדי לבלום את אלימותו. התגובה הזו היא "בלתי מידתית" רק בלקסיקון של זה שאינו מכיר את הנסיבות באזור או המתעקש להתעלם מהן, כדי שלא להעליב את תושביו בציון עובדות שאינן שנויות במחלוקת בקרב אלה העוקבים אחרי המציאות החברתית הקיימת בו ואחרי השיח המתנהל בו.

סיכום

על פי המבחנים העיקריים שנדונו כאן בהרחבה, תולדות התמודדותה של ישראל במערכה שבין המלחמות היא, בעיקרה, סיפור הצלחה. לולא היה כזה לא הייתה ישראל מצליחה להתפתח ולשגשג באזור קשה, כושל ואלים מול אויבים רדיקלים ומיליוני מעריציהם שחלקם לפחות מעדיפים להקדיש את מיטב מאמציהם לחיסולה על פני הצעת עתיד טוב יותר לילדיהם. אין בכך כדי לומר שלא ניתן היה לנהל את המערכה הזו בדרך טובה יותר, או שלא היו לצד הישגיה גם כישלונות, מחדלים, ציפיות חסרות שחר וטעויות בשיקול הדעת. בהקשר זה ניתן להזכיר למשל את המבצעים בתל מוטילה (1951), בפלאמה (1953), בקלקיליה (1956), בסמוע (1966), בכראמה (1968), חיסול בושיקי בלילהאמר (1973), מלחמת לבנון הראשונה (1982), עסקת ג'יביל (1985), ההתנקשות בחאלד משעל בירדן (1997), פעולת אנצרייה ("אסון השיטת" 1997), אי מיצוי ההזדמנות הצבאית במלחמת לבנון השנייה (2006), ההשתלטות על המרמרה (2010) ואת עסקת שליט (2011). כיוון שמדובר במאות מבצעים ורבות פעולות שבהם נדרשות הכרעות במצבי לחץ ובתנאי איזודאות, פשוט לא ייתכן שלא יהיו מקרים כאלה. אם מביאים בחשבון שישראל לא יכלה ללמוד הרבה מניסיונם של אחרים לנוכח הנסיבות המיוחדות שלה, ומפני שגם אתגרים שהוצבו לאחריים הופיעו לראשונה על מפתנה, מפתיע דווקא עד כמה רבות היו ההחלטות הנכונות ועד כמה יעיל יחסית היה תהליך הפקת הלקחים ויישומם. כדי שהמדיניות הזו תישא את הפירות הרצויים, אין צורך שכל הפעולות תצלחנה, אבל חשוב מאוד שהמדיניות וגילויה האופרטיביים יובהרו ויתמידו. הרתעה פועלת כאשר האויב יודע שישלם בסופו של חשבון מחיר בלתי נסבל מבחינתו, גם אם פעולה כזו או אחרת נכשלת או מסבה נזק בהקשר הרחב הגדול מתרומתה הספציפית. כאשר מתאפשר "מועד ב'" ראוי וחשוב

לנצלו: השיח' אחמד יאסין חוסל (2004), למרות שהוא שוחרר בעסקת ג'בריל (1985), נכלא שוב (1989) ושוחרר שוב (1997) בעקבות כישלון ניסיון ההתנקשות בחאלד משעל; עלי חסן סלמה חוסל (1979), למרות שזוהה קודם (1973) בטעות כמלצר מרוקני בעירה נורווגית; סמיר קונטאר ששוחרר בעסקת רגבגולדווסר (2008), חוסל שנים אחדות לאחר מכן, על ידי מאן דהוא, בסוריה (2015).¹² חוסן לאומי נבנה בפרספקטיבה של דורות. השאלה אינה אם הוא נפגע לזמן מה בפועל (בעקבות מלחמת יום הכיפורים), או נתפס בטעות כאילו התערער (בעיני יצחק רבין במהלך שיגור הטילים לגוש דן במלחמת המפרץ הראשונה, או כאשר מאות מתושבי הצפון עזבו אותו בעת מלחמת לבנון השנייה), או מעורר חששות כבדים שמה יתערער (בהצטברות מאות האבדות במהלך "האינתיפאדה השנייה"); השאלה היא אם הוא משתקם ומתחזק בעקבות מבחנים כאלה.

תיאור הקווים המנחים את התנהגות ישראל בהקשר הזה כמדיניות ממעיט ממשקלה. מדובר בליבת תפיסת הביטחון הישראלית בתחום הזה שהשלכותיה האסטרטגיות מרחיקות לכת. בלא ההרתעה שיצרה הנכונות לגבות מן האויב מחיר בלתי נסבל מבחינתו על ניסיונותיו לשבש מן היסוד את חייה של ישראל, לא היה ניתן לכפות על מגוון הגורמים הרדיקלים באזור להימנע מכך רוב הזמן, ולאפשר לישראלים חיים שהם רואים כטובים, רוויי משמעות וסיפוק לאומיים. העובדה שכך רואה החלק הקובע בחברה הישראלית את חייו, היא המאפשרת את הצלחות ישראל בכל התחומים – החל מהאופטימיות המשתקפת בשיעור הילדים הגבוה ביותר בקרב החברות הדמוקרטיות המפותחות וכלה בהישגים הטכנולוגיים ובנכונות לשרת בצבאה של המדינה הדמוקרטית היחידה המקיימת שירות חובה בצבא הנתון במלחמה. בלא מענה הולם לשאלת "הביטחון השוטף" אין החברה והצבא מסוגלים להתמודד עם האיומים האסטרטגיים הקיומיים.

את ממדי ההישג אפשר להעריך, רק אם מביאים בחשבון את העוצמה המופלגת של המוטיבציה לפגוע בישראל. מדובר לא רק במיעוט הרדיקלי הפעיל המוכן להתגייס לפעולות איבה, אלא בעשרות המיליונים בארצות ערב, באיראן ואפילו בטורקיה הרואים בשגשוג ישראל ובכישלון ההיסטורי של אויביה הערבים עלבון עמוק ואיצדק משווע והרואים בזה המתגייס להרוג יהודים ולהכאיב להם דמות מופת. חלקם (בעיקר פלסטינים) מוכן להשקיע בכך את רוב משאביהם ולמשכן את עתיד ילדיהם. אחרים (בעיקר בלבנון) מוכנים להסתכן לשם כך בחורבן ארצם. אחרים (בעיקר בירדן) מביעים בלהט את הזדהותם עם הטרור, או היו עושים זאת (האחים המוסלמים במצרים) לולא דיכאום שליטיהם, אף שממשלותיהם מקיימות יחסים קרובים מאוד עם ישראל. למרות שבמקרה של איראן אין מדובר בכישלון – מעצמה אזורית

¹² ג'קי חורי, ברק רביד ורויטרס, "Hezbollah: Samir Kuntar killed in Israeli airstrike on Damascus", דצמבר 2015.

שהישגיה רבים וחברתה מרשימה – גם בה יש למשטר ולתומכיו אובססיה אידאולוגית עם המאבק בישראל הרבה מעבר לשיקול האסטרטגי הרואה בישראל מכשול לשאיפות ההגמוניות של איראן.

ההישג בולט עוד יותר אם מביאים בחשבון את הרוח הגבית לטרור נגד ישראל, המנשבת במערכת הבינלאומית. כמעט כל הארגונים הבינלאומיים עוסקים באובססיביות בדה-לגיטימציה של אמצעי הנגד היעילים של ישראל ולעיתים קרובות גם בדה-לגיטימציה של המדינה היהודית עצמה. חלק ניכר של האליטות האירופיות, חלק גובר והולך של האליטות ה"פרוגרסיביות" בארצות הברית ואף חוגים שוליים אך קולניים בשמאל העמוק בישראל מעודד למעשה את הרדיקליזם הערבי בגלויי הבנה למצוקותיו, לטרונותיו ולתביעותיו כלפי ישראל. זו מלווה בביקורת מעוותת ומשתלחת בישראל הממוקדת בכיבוש של 1967 והמתעלמת בכוונת מכוון מן התביעה המפורשת לעקירת המדינה היהודית מן השורש.

בתנאים כאלה אפשר לסכם את הצלחת האסטרטגיה הישראלית במערכה שבין המלחמות כמושתתת בעיקר על ארבעה מרכיבים משלימים המזינים זה את זה. ראשית, ההרתעה המצמצמת את ממדי האתגר הרדיקלי לישראל; שנית, החוסן הלאומי המאפשר לה לספוג את נזקיו הניכרים של האתגר הזה; שלישית, הריסון הערכי המאפשר לחברה בת תרבות לפעול בנחישות ולבצר הרתעה יעילה בלא לאבד את המצפן המוסרי; רביעית, חשוב מכל, האימפרטיב הקונסטרוקטיבי הדוחף את החברה להיבנות בהתמדה באופן המעניק לחיים את טעמם ומשמעותם¹³.

¹³ שליטתה של ישראל בחצי המאה האחרון במיליוני פלסטינים בניגוד לרצונם והעובדה שחלק ניכר מן העימותים האלימים מבוצעים על ידם או בשמם, אמורים לכאורה להשתקף באופן דרמטי ביעדי העל של הצדדים. העובדה שגורלם של השטחים הללו שנוי במחלוקת וישראל החילה את ריבונותה על חלק מהם (מזרח ירושלים והגולן), תובעת ריבונות על לפחות חלק נוסף מהם (גושי ההתיישבות) והקימה ישובים גם בייתרם, אמורה לחזק את הצפייה הזו. הדיון שפותח כאן ביעדי-העל של ישראל ואויביה הרדיקלים אינו מתמקד, ולא במקרה, בשליטת ישראל בשטחים שנכבשו ב-1967. לעניין זה חשיבות רבה בהבנת הביקורת הקשה על ישראל באירופה ובחוגים ליברליים בארצות הברית. הממד הזה מסייע גם בהבנת הלבטים בישראל בדבר התגובה לפרובוקציות אלימות של פלסטינים. השליטה הזו יוצרת בלא ספק מוקדי חיכוך רבים ומזיקים, ואף תורמת לגיוס פלסטינים ואחרים לפעילות רדיקלית נגד ישראל. מאידך ברור שזה אינו הגורם המכריע וספק אם זה גורם מן המעלה הראשונה במוטיבציה של האויבים הרדיקלים של ישראל - פלסטינים ואחרים - במתקפותיהם האלימות על המדינה היהודית. נראה שגם בעיצוב המענה לאלימות הזו אין השליטה בשטחים או החתירה של גורמי הימין בישראל למסדה כמצאיאות של קבע גורם מן המעלה הראשונה. ודאי שאיננה גורם מכריע.

הספק הזה משתקף בעובדה שימיו של הניסיון הערבי לשרש את היהודים באלימות כימי הישוב היהודי עצמו. הוא התפרץ בשנות העשרים (בעיקר ב-1929) והשלושים (בעיקר במרד הערבי 1936-1939) והגיע לשיאו בשלהי שנות הארבעים בשילוב של כוחות פלסטינים, מתנדבים ערבים וצבאות ערב. הוא פרץ שוב במחצית הראשונה של שנות החמישים ביוזמת משטרים ערביים וארגונים פלסטינים בתנופה שהתחדשה באמצע שנות השישים. מדובר בגורם המלווה במוטציות שונות ובעוצמה רבה את כל יחסי ישראל ערב. לפני ואחר הקמת המדינה, לפני ואחרי מלחמת ששת הימים, לפני ואחרי נסיגת ישראל משטחים שכבשה במלחמות. לא רק שהמאבק האלים לא שכך עם הנסיגה; הוא אף התפרץ ביתר שאת מאותם שטחים עצמם: מלבנון אחרי שנת 2000, מרצועת עזה אחרי 2005 ולימים גם מסיני, בשילוב של דאעש ופלסטינים.

רשימת מקורות

- בן ישי, רון. "מסוריה עד סודן: לוקחים את הגורל בידיים." *YNET*, מרץ 2009.
- יועז הנדל ויעקב כץ. *ישראל נגד איראן, מלחמת הצללים*. כנרת זמורה ביתן, 2011.
- כהן, גילי. "נגן לתלמידים: הצבא מבצע עשרות פעולות חשאיות גם בשבוע האחרון." *הארץ*, מרץ 2014.
- כהן, דודי. "מדען ממתקן גרעין חוסל, איראן: ישראל אחראית." *YNET*, ינואר 2012.
- לוי, שי. "מבצע אופרה – מטורפים עם קבלות: כך השמיד חיל האוויר את הכור הגרעיני בעיראק." *mako*, אוגוסט 2012.
- מלמן, יוסי ורביב, דן. "השמדת הכור הסורי: הסיפור שלא סופר." *הארץ*, אוגוסט 2012.
- ברק רביד וגיקי חורי, "איראן מאשרת: גנרל במשמרות המהפכה נהרג בתקיפה, ג'יהאד מורנייה נטמן בבירות," *הארץ*, ינואר 2015.
- 2014 Annual Arms Control Conference. "Complex nonconventional deterrence equations." *INSS*, 2014.
- Editorial Board. "Israel's strike in Syria should be a wake-up call for Trump." *The Washington Post*, September 2017.
- Hoory, Jacky and Ravid, Barak. "Hezbollah: Samir Kuntar killed in Israeli airstrike on Damascus." *Reuters*, December 2015.

כדי לטעון שהשליטה ביהודה ושומרון היא המחוללת את עיקר הטרור צריך להניח שלולי המלחמה והכיבוש היו הפלסטינים בגדה המערבית חדלים פתאום ב-1967 מפעולות טרור נגד ישראל, לא היו מושפעים מן האסלאם הרדיקלי ששינה את פניו של האזור כולו משנות השמונים, לא היו נעזרים בכוחה העולה של איראן מאז 1979, לא היו משתמשים בנשק הרקטי מתוצרת בית המאיים ביותר על ריכוזי האוכלוסייה הישראלים במרחק קילומטרים ספורים מכפריהם והיו עומדים בפיתוי לשתק בקלות את נתב"ג. צריך גם להניח שישראל לא הייתה מגיבה על כל אלה בחומרה מופלגת. המשטר הירדני נחלץ בעור שיניו מן האיום של אש"ף בגדה המזרחית גם בלא הפלסטינים במערבית וספק אם היה שורד גם בצירופם.

אין ספק שהשליטה במיליוני פלסטינים השפיעה גם על התנהגותה של ישראל, אך השפעתה על מטרות-העל אינה עמוקה. ישראלים המייחלים להסתלקות ישראל מן השליטה הזו אף במחיר עקירת רבבות יהודים מביתם וחלוקת ירושלים אינם נחרצים פחות בגישתם לדיכוי האלימות הזו מאלה הרוצים להחיל את ריבונות ישראל על יהודה ושומרון. הזירות שבהם ישראל אינה שולטת באוכלוסייה ערבית - בלבנון ובעזה - פעילות הרבה יותר באלימות כלפי ישראל ומחוללות תגובה אלימה יותר מצדה. האיום הגדול ביותר על ישראל בדור האחרון בתחום המערבי שבין המלחמות הנידון כאן - חיזבאללה בשרות איראן - כלל אינו פלסטיני, אינו נלחם דווקא בכיבוש ואינו מסתרי שהוא חותר לחסל את המדינה היהודית. האחים המוסלמים התנדבו להילחם בישראל עוד לפני שירושלים המערבית נכללה במדינה יהודית, קל וחומר לפני שירושלים המזרחית חוברה אליה ב-1967. האלימות המופלגת ביותר שהפעילו הפלסטינים בריכוזי אוכלוסייה יהודים עם למעלה מאלף הרוגים - "האינתיפאדה השנייה" - פרצה דווקא מיד לאחר שהפלסטינים דחו בקמפ דייוויד ובטאבה הצעה ישראלית לקבל לידיהם את הרוב המכריע של הגדה והרצועה, את השכונות הערביות בירושלים ואת מסגדי הר הבית ודרשו לממש את "זכות השיבה" לתחומי מדינת ישראל.

קיצורו של דבר - יעד-העל של ישראל בתחום האימפריטיב הקונסטרוקטיבי לא השתנה מיסודו ולא איבד מבכורתו בשל כבוש השטחים ב-1967 והשליטה בתושביהם, לא בשל ההתיישבות בהם מאז, לא בשל הנסיגה מסיני ומעזה ולא בשל שאיפתם של חלק מהישראלים והממשלות שנבחרו על ידם לצרף את הגולן ואת יהודה ושומרון לריבונותה. יעד העל של הערבים הרדיקלים לדורותיהם הנלחמים נגד ישראל במטרה להכאיב ליהודים ולשבש את חייהם לקראת עקירתה של מדינתם מן השורש לא השתנה מיסודו ולא איבד מבכורתו כאשר הצטרפו למוטיבציה הזו גם רצון להשתחרר משליטתה של ישראל בפלסטינים. לערבים הרדיקלים ולתומכיהם יש אכן עילה מקובלת יותר בעולם למלחמתם; נכון גם שחלק מהיהודים נתונים על רקע זה במבוכה בהקשרים מסוימים של המאבק (לא מול האויב המסוכן ביותר - חיזבאללה) אך יעדי העל בשני הצדדים עומדים בתקפם.